

Transilvania în confruntarea dintre Habsburgi și Poartă în anii 1551-1556

Stăpânirea de drept și de fapt a Transilvaniei a fost, mai ales după 1541, nodul gordian al tratatelor osmano-imperiale, declanșând o serie de momente de impas politic și militar. Și în acest caz s-au confruntat poziții ireconciliabile, care au putut ajunge la un compromis numai prin politica faptului împlinit. Din punctul de vedere al Curții de la Viena, politica faptului împlinit a însemnat trecerea principatului autonom al Transilvaniei sub administrație imperială prin abdicarea reginei Isabella în numele fiului ei, Ioan Sigismund, la 21 iulie 1551, deopotrivă cu predarea Coroanei Sfântului Ștefan în mâna generalului Castaldo, reprezentantul lui Ferdinand I de Habsburg. Pentru sultanul Süleyman Kanuni și pentru marii demnitari otomani, modificarea lăuntrică a raportului de forțe existente în Transilvania cărmuită de generalul Castaldo în favoarea revenirii și reînscăunării lui Ioan Sigismund Zápolya a devenit scopul politicii faptului împlinit. Până la intervenția armată a lui Petru Petrovici în Transilvania ordonată de sultan la 25 februarie 1556¹, lupta acerbă între cele două imperii s-a desfășurat pe plan politic, militar și diplomatic.

În cele ce urmează vom aborda câteva aspecte principale ale confruntării pe plan diplomatic dintre Habsburgi și Poartă în climatul creat de expedițiile osmane de cucerire a Banatului din anii 1551-1552. Pornind de la puncte de vedere ireductibile, jocul diplomatic desfășurat între cele două puteri pare la o primă vedere un dialog al surzilor. Curtea de la Viena a revendicat recunoașterea de către Poartă a stăpânirii sale instituite în 1551 asupra principatului autonom în virtutea a două principii:

a) încoronarea la 16 decembrie 1526 la Bratislava a lui Ferdinand I de Habsburg ca rege al Ungariei;

b) dreptul de succesiune întemeiat pe tratatul încheiat la 24 februarie 1538 la Oradea cu Ioan Zápolya, confirmat ulterior de regina Isabella prin tratatul semnat la Gilău, la 29 decembrie 1541².

Cele două principii au fost dezvoltate într-un memoriu amplu adresat sultanului la sfârșitul lunii mai 1555, atunci când pacea încheiată la Amasya cu Iranul îngăduia o intervenție militară otomană rapidă în Europa centrală. Scopul memoriului amintit a fost de a-l convinge pe sultan asupra aspectului de drept și a procedurii legale de cedare a Transilvaniei lui Ferdinand I de Habsburg de către regina Isabella³. Prin urmare, cedarea Transilvaniei a fost consecința directă a aplicării tratatului încheiat la Oradea, care a fost cerută de însăși regina Isabella. În fine, insistența cu care au fost menționate, până la saturație, dorința și propunerile repetate ale

Isabellei de cedare a Transilvaniei trebuia să confere credibilitate sporită punctului de vedere susținut de Curtea de la Viena. Referirile la trimiterea kharadjului Transilvaniei și Ungariei și la reținerea soliei imperiale în 1551 de către beglerbegul de Buda au avut menirea de a sublinia legalitatea deplină a tranzacției încheiate de Isabella cu Ferdinand⁴. În schimbul scaunului princiar, Isabella primise, în numele fiului ei minor, Ioan Sigismund Zápolya, suma de 140.000 de florini de aur, două ducate în Silezia, Opole și Ratibor, precum și făgăduiala căsătoriei fiului ei cu o fiică a lui Ferdinand. Fără îndoială că toate argumentele folosite au susținut rugămintea menținerii *statu-quo*-ului existent, respectiv a stăpânirii imperiale asupra Transilvaniei și a convingerii Isabellei de către sultan de oportunitatea menținerii acestei stări de lucruri.

Din punctul de vedere al Curții de la Viena, demersurile diplomatice din anii 1553-1555 urmate de memoriul în cauză au fost necesare, în ciuda împrejurărilor potrivnice. Cu toate acestea, miza jocului politic în Europa centrală a fost prea mare pentru ca iscusița oratorilor imperiali sau coruperea unor demnitari osmani⁵ să influențeze, în sensul dorit de Curtea de la Viena, hotărârea sultanului în privința Transilvaniei.

Ea a fost comunicată în repetate rânduri nu numai de sultan și de marii săi vi-ziri: Rustem pașa, Kara Ahmed pașa, ci a fost apărută cu consecvență de beglerbegul de Buda, Toygun pașa, reprezentantul intereselor Porții în Europa centrală. În momente critice pentru stăpânirea osmană (1541, 1551, 1552), dreptul sabiei (*ius gladii*) a fost invocat întotdeauna pentru a fundamenta, din punct de vedere istoric și juridic, includerea principatului autonom în sistemul de alianțe ale Porții. Mai mult, cucerirea Ungariei și Transilvaniei asimilate dezastrului de la Mohács (1526) și ocupării cetății Buda (29 august 1541) au fost argumente clasice pentru contestarea legitimității dreptului de stăpânire și a stăpânirii propriu-zise a principatului autonom de către Ferdinand I de Habsburg. Pe aceste argumente s-a întemeiat și refuzul lui Toygun pașa de a accepta cererile prezentate de solii imperiali, Anton Verancsics și Francisc Zay, în cadrul întrevederilor din perioada 19-25 iulie 1553. Ele au fost reluate apoi pe un ton oficial intransigent numai în corespondența purtată cu oratorul Giovanni Maria Malvezzi. Contestarea fermă *de jure* și *de facto* a stăpânirii Transilvaniei de către Habsburgi legitima astfel soluția preconizată de Poartă pentru restaurarea suzeranității sale. Din punct de vedere osman, numai Ioan Sigismund Zápolya putea fi suveranul legitim al Transilvaniei, deoarece sultanul i-o acordase numai lui⁶.

Declarația beglerbegului de Buda a premers, astfel, proclamarea repetată începând din anii 1553 și 1554 a voinței lui Süleyman Kanuni de a-l numi principe pe Ioan Sigismund Zápolya, garant al vasalității Transilvaniei. Dar, mai mult ca oricând, confirmarea numirii principelui prin trimiterea în martie 1554 a însemnelor puterii a reprezentat răspunsul fără echivoc pe care Poarta l-a dat cererilor ne-numărate de cedare a Transilvaniei. Din punct de vedere osman, Transilvania nu mai putea fi, astfel, obiectul unei cesiuni sau ocupații imperiale.

După constituirea eyaletului Timișoara (iulie-august 1552), primele contacte pe plan diplomatic au avut loc la 17 septembrie 1552, la Tâlmăciu, lângă Sibiu. Petru Haller, judele Sibiului, și Johannes Benkner, judele Brașovului, au fost împu-

termiți de generalul Castaldo să poarte tratative cu solii vizirului Kara Ahmed pașa cu privire la statutul viitor al Transilvaniei⁷. Din acest moment și până la 14 iunie 1556, data renunțării oficiale la stăpânirea asupra Transilvaniei, comunicată de Ferdinand Porții, evoluția conflictului osmano-iranian a influențat în mod decisiv desfășurarea tratativilor osmano-imperiale, în cursul cărora beglerbegului de Buda i-a revenit un rol însemnat. Mai întâi, Toygun pașa s-a străduit să spulbere zvonurile lansate de Ferdinand cu privire la încheierea păcii cu imperiul otoman⁸ și la cedarea Transilvaniei și Ungariei de către sultan împreună cu kharadj-ul cuvenit⁹. În lupta sa împotriva propagandei și dezinformării cultivate de Curtea de la Viena, Toygun pașa a invocat credința datorată de stările privilegiate și de locuitorii din Partium principelui legitim, lui Ioan Sigismund Zápolya, precum și acordarea Transilvaniei de către sultan numai acestui principe¹⁰.

Pe de altă parte, implicarea beglerbegului de Buda în armistițiul încheiat în mai 1553¹¹ pe un termen de șase luni cu „Sfântul Imperiu Romano-German“ și în negocierile de pace între imperiali și otomani l-au silit să tempereze, măcar aparent și de câte ori a fost nevoie, orice sursă potențială de conflict armat. Este vorba, așadar, de implicațiile răscoalei anti-habsburgice din vara anului 1553, ca și de incidentele frecvente de frontieră declanșate atât de trupele otomane, cât și de cele imperiale în anii 1553 și 1554¹². Incidentelor menționate li se adăugau, în mod firesc, zvonurile despre intervenția militară otomană în Transilvania, care făcuseră, în mai 1554, obiectul plângerii oratorului Giovanni Maria Malvezzi¹³. Corespondența lui Toygun pașa cu Malvezzi și cu Ferdinand I de Habsburg pune în lumină rolul său de mediator între Poartă și Curtea de la Viena. În momente de impas create de întârzierea cu care solia imperială a fost trimisă la Istanbul, Toygun pașa i-a reamintit lui Ferdinand că sultanul îi încredințase rezolvarea „tuturor chestiunilor mari sau mici, care se tratează în aceste părți“.

Până la modificarea demonstrativă a politicii osmane, deci până la ordinul de intervenție militară dat lui Petru Petrovici la 25 februarie 1556, beglerbegul de Buda a fost un factor de echilibru însărcinat cu buna desfășurare a negocierilor de pace. În relațiile sale cu oratorul Giovanni Maria Malvezzi și cu Ferdinand I de Habsburg, Toygun pașa și-a pus în joc puterea de convingere și priceperea diplomatică pentru a scoate tratativele din impas. În jocul diplomatic pe care l-a jucat față de Ferdinand, Toygun pașa a încercat și mai târziu, în iulie 1554, să-i întrețină prin ambiguitate și mai ales omisiuni iluzia recunoașterii stăpânirii sale asupra Transilvaniei¹⁴. Garantarea, în ciuda deselor incidente, a respectării armistițiului, precum și dezmințirea oricăror intenții de atac ale domnilor Țării Românești și Moldovei au slujit ca argumente supreme pentru a obține trimiterea oratorului imperial la Poartă.

Încheierea păcii între Imperiul Otoman și Iran, la 29 mai 1555, a însemnat, deopotrivă, un moment crucial în desfășurarea tratativilor dintre Poartă și Curtea de la Viena. Șansele ca reprezentanții diplomați ai lui Ferdinand la Istanbul să poată apăra *statu-quo*-ul politic și militar din Transilvania erau minime.

Mai întâi, din principiu, dat fiind că printre membrii Divanului imperial câștigaseră teren tot mai mult zvonurile răspândite de partizanii reginei Isabella și ai lui Ioan Sigismund Zápolya. Ferdinand I de Habsburg fusese învinuit adesea de a fi

ocupat Transilvania prin înșelăciune și cu forța armelor¹⁵. Marele dragoman, Ibrahim¹⁶, sprijinitorul fervent al reginei Isabella, contribuise în această privință din plin. După încheierea păcii cu Iranul, el și-a permis chiar să-i amenințe pe oratorii imperiali cu intervenția armată și cu transformarea Transilvaniei în eyalet, în eventualitatea eșuării tratativelor de pace dintre Poartă și Curtea de la Viena¹⁷.

În al doilea rând, armistițiile încheiate de Poartă cu o serie de state creștine: Polonia, Veneția și Raguză au izolat pe plan politic și militar Curtea de la Viena. După stingerea conflictului osmano-iranian, Poarta a dispus de întreaga sa capacitate militară, putând disloca, în orice clipă, efectivele necesare nu numai ocupării Transilvaniei, ci și înaintării din Ungaria. Calea unei opoziții armate din partea lui Ferdinand devenise o soluție tot mai primejdioasă, care a fost respinsă în primul rând de solii imperiali rămași la Istanbul în august 1555¹⁸.

În vederea încheierii păcii, demnitarii osmani au fixat Curții de la Viena următoarele condiții: cedarea întregii Transilvanii în hotarele ei din vremea domniei lui Ioan Sigismund Zápolya, predarea cetăților Oradea, Gyula și Cașovia, precum și renunțarea la orice drept de succesiune asupra principatului. În cazul în care Ioan Sigismund n-ar fi acceptat domnia, Transilvania urma să fie cedată sultanului¹⁹. Cererile au fost exprimate de altfel pe un ton intransigent, fiind însoțite totodată și de pretenția formulată în mai 1555 ca orice document înaintat sultanului sau marelui vizir să fie redactat în limba osmană²⁰. Nici argumentele folosite în memoriul adresat sultanului la sfârșitul lunii mai 1555 în numele lui Ferdinand²¹ și nici stratagema pertractării și tergiversării folosită în mod curent de diplomația imperială nu au mai putut avea vreun efect. Răspunsul sultanului a fost mult mai dur decât cel al demnitarilor osmani și fără echivoc: cedarea Transilvaniei sau războiul. În aceste împrejurări, sfaturile primite de Ferdinand în septembrie 1555 din partea consilierilor săi unguri au preconizat limitarea maximă a pierderilor de ordin politic și diplomatic, menajând, în mod corespunzător, prestigiul Curții de la Viena. Soluția militară era o aventură „primejdioasă și aproape imposibilă”²², în condițiile izolării politice și militare a lui Ferdinand I de Habsburg, a secătuirii resurselor financiare și a lipsei oricărei perspective de ajutor din partea principilor creștini.

În ciuda sugestiilor primite, Ferdinand I de Habsburg a continuat să lupte pentru stăpânirea Transilvaniei chiar atunci când a fost pus în fața faptului împlinit: intrarea trupelor comandate de Petru Petrovici în principat. Instrucțiunile date la 27 martie 1556 oratorilor săi la Istanbul dovedesc faptul că el a refuzat să recunoască, până în ultima clipă, o realitate potrivnică. Solii au fost împuterniciți să ceară, în schimbul unui kharadj anual, stăpânirea Transilvaniei chiar dacă aceasta intrase în stăpânirea lui Petrovici. Subterfugiul unei înțelegeri cu regina Isabella în privința Transilvaniei trebuia să asigure, cel puțin în cazul respingerii cererii de stăpânire integrală, obținerea unui acord favorabil cu privire la teritoriile ardelenene deținute efectiv în acel moment²³. Cedarea Transilvaniei avea să fie soluția extremă, impusă de eșuarea demersurilor succesive, a cărei aplicare înlesnea încheierea păcii sau a armistițiului pe câțiva ani măcar pentru teritoriile din Ungaria, Croația și Slavonia.

Aplicarea instrucțiunii lui Ferdinand a sporit intransigența marilor demnitari osmani. Poziția lor a devenit și mai rigidă la vestea ocupării Transilvaniei întregi, pe care solul lui Petru Petrovici o adusese la Poartă în iunie 1556²⁴.

Cedarea întregii Transilvanii, inclusiv a cetăților Koșice, Oradea și Gyula, precum și acceptarea unui kharadj anual minim de 30.000 de ducați pentru Ungaria au fost condițiile *sine qua non* puse de Poartă pentru reluarea tratativilor de pace între cele două imperii. Sultanul Süleyman a cerut, în mod expres, trimiterea unui sol imperial care să-i confirme, fără putință de tăgadă, atât printr-o scrisoare a lui Ferdinand, cât și prin viu grai, predarea Transilvaniei și a pertinențelor sale²⁵.

Amânată din răspuțeri, declarația oficială din 14 iunie 1556 de renunțare la Transilvania și la cetățile sale a fost singura acțiune politică prin care Curtea de la Viena a mai putut cumpăra pacea cu Imperiul Otoman. Pe de altă parte, codicilul secret al scrisorii trimise oratorilor imperiali pune în lumină disponibilitatea limitată a lui Ferdinand de a face cedări teritoriale numai la nivelul Transilvaniei istorice. În realitate, Ferdinand a renunțat, de nevoie, numai la principat, rezervându-și toate drepturile asupra Partium-ului și Ungariei. De altfel, „preferința” sa pentru pace și mediere nu a exclus niciodată perspectiva și ipoteza unui nou conflict cu Poarta pentru stăpânirea acestor teritorii²⁶. Precizările de intenții și de atitudine nu au umbrit însă dorința sa reală de pace, alimentată de interesul pentru respectarea armistițiului la hotarele „Sfântului Imperiu Romano-German” din Ungaria, Dalmația, Croația și Slavonia. În aceste condiții, oratorii imperiali au fost împuterniciți să anunțe acceptarea condițiilor stabilite de Poartă. În ce privește kharadj-ul pretins pentru Ungaria, ei aveau să-i negocieze cuantumul, care putea fi urcat, conform instrucțiunilor secrete, numai în caz extrem, până la suma de 50.000 de ducați pe an.

Nevoia și dorința reală de pace ale Curții de la Viena au fost speculate de Poartă cu multă îndemânare, acțiune care s-a întemeiat și pe șantaj politic. Jocul diplomatic al Porții s-a axat pe interdependența strânsă pe care sultanul a stabilit-o între încheierea păcii între cele două imperii și pacea pe care Ferdinand trebuia s-o pecetluiască, la rândul său, cu Ioan Sigismund Zápolya²⁷. De fapt, relația de interdependență trebuia să asigure consolidarea stăpânirii lui Ioan Sigismund în Transilvania, ceea ce echivala cu întărirea și extinderea zonei de influență osmană în Europa centrală.

Acesta a fost, în realitate, substratul implicării aproape „pateme” din partea sultanului Süleyman Kanuni și a vizirului Rustem pașa atât în relațiile lui Ioan Sigismund cu Curtea de la Viena, cât și în negocierea alianței dinastice a vasalului său cu un vlăstar al casei domnitoare franceze²⁸.

Urmărindu-și propriile interese, Poarta a impus, în mod paradoxal, Curții de la Viena îndeplinirea condiției de existență a principatului autonom: politica de balans și echilibru între cele două imperii. Politica amintită s-a întemeiat, așa cum a făcut-o odinioară și Ioan Zápolya, pe încheierea tratatelor bilaterale cu Poarta și cu Curtea de la Viena. Relația de interdependență între cele două păci, care aveau să se încheie, a fost o soluție de moment și o expresie a intereselor osmane imediate. Ea a contribuit, totodată, la consfințirea și instituționalizarea duplicității politice necesare supraviețuirii în condiții și momente critice a principatului autonom al Transilvaniei.

Note

1. **Haus-Hof-und Staatsarchiv zu Wien, Staatenabteilung Türkei** citat **HHStA Turcica I**, 12, Konv. 4 (1556 I-V), fol. 28a-28b.
2. R. Goos, **Österreichische Staatsverträge. Fürstentum Siebenbürgen (1526-1690)**, Wiena, 1911, p. 97.
3. **HHStA Turcica I**, 9, Konv. 5 (1552 VII-XII), fol. 104.
4. **Ibidem**, Konv. 4 (1552 I-VI), fol. 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 47.
5. A. C. Schaendlinger, C. Römer, **Die Schreiben Süleymans des Prächtigen an Vasallen, Militärbeamte, Beamte und Richter aus dem Haus-Hof und Staatsarchiv zu Wien**, Wiena, 1986, doc. nr. 18-21, p. 31-35; **HHStA Turcica I**, 9, Konv. 5 (1552 VII-XII), fol. 54, 53 și 60, 65 și 67.
6. **Ibidem**, I, 10, Konv. 1 (1553 I-VIII), fol. 109.
7. S. Szilágyi, **Monumenta Comitialia Regni Transylvaniae**, vol. I, Budapesta, 1875, doc. nr. XVIII, p. 424-426.
8. **HHStA Turcica I**, 10, Konv. 1 (1533 I-VIII), fol. 71.
9. **Ibidem**, fol. 89.
10. **Ibidem**, fol. 71, 89.
11. **Ibidem**, fol. 43.
12. Pentru incidentele pricinuite de trupele imperiale în 1553 și 1554 vezi **HHStA Turcica I**, 10, Konv. 2 (1553 IX-XII), fol. 95, Konv. 3 (1554 I-V), fol. 14-15, 30-31; 11, Konv. 1 (1554 VI-VII), fol. 3-4, 18-19, 22-23; în legătură cu atacurile trupelor osmane **Ibidem**, 10, Konv. (1554 I-V), fol. 55-56; 11, Konv. 1 (1554 VI-VII), fol. 39-40.
13. **Ibidem**, 10, Konv. 3 (1554 I-V), fol. 217-218.
14. **Ibidem**, 11, Konv. 1 (1554 VI-VII), fol. 66-67.
15. Vezi nota 1.
16. Renegat de origine polonă, capturat de osmani pe când se afla ca paj în slujba lui Pedro Guzmán, devine mare dragoman la moartea lui Yunus beg; mazilit în urma intrigilor ambasadorului francez Jean de la Vigne la Poartă (1557-1559), a fost folosit în ciuda relațiilor încordate de către Busbecq în slujba sa. Recăpătându-și funcția de mare dragoman în timpul vizitatului lui Semiz Ali pașa, Ibrahim Beg a sprijinit eforturile diplomației imperiale pentru încheierea păcii cu Imperiul otoman; A. Zajaczkowski, **List turecki Sulejmana I do Zygmunt Augusta w ówczesnej transkrypcji i tłumaczeniu polskiem z r. 1551**, „Rocznik Orientalistyczny“ 12, 1936, p. 91-94; J. Matuz, **Die Pfortendolmetscher zur Herrschaftzeit Süleymans des Prächtigen**, „Südost Forschungen“, 34, 1975, p. 46-48; M. Lessure, **Michel Černović, „explorator secretus“ a Constantinopole (1556-1563)**, „Turcica“, 15, 1983, p. 127-128, nota 2; M. Köhbach, **Die Eroberung von Fülekk durch die Osmanen 1554**, Wiena, 1994, p. 80-81, nota 114.
17. **HHStA Türkei**, I, 12, Konv. 1 (1555 VII-IX), fol. 36-41.
18. **Ibidem**, fol. 93-100.
19. **Ibidem**, I, 11, Konv. 5 (1555 I-VI), fol. 1-8.
20. **Ibidem**, fol. 86-95.
21. **Ibidem**.
22. **Ibidem**, 12, Konv. 1 (1555 VII-IX), fol. 93-100.
23. **Ibidem**, Konv. 4 (1556 I-V), fol. 45-49.
24. **Ibidem**, Konv. 5 (1556 VI-XII), fol. 152-154.
25. **Ibidem**.
26. **Ibidem**, fol. 56-63.
27. **Ibidem**, fol. 224-225.
28. **Ibidem**, 13, Konv. 1 (1557 I-VI), fol. 4.